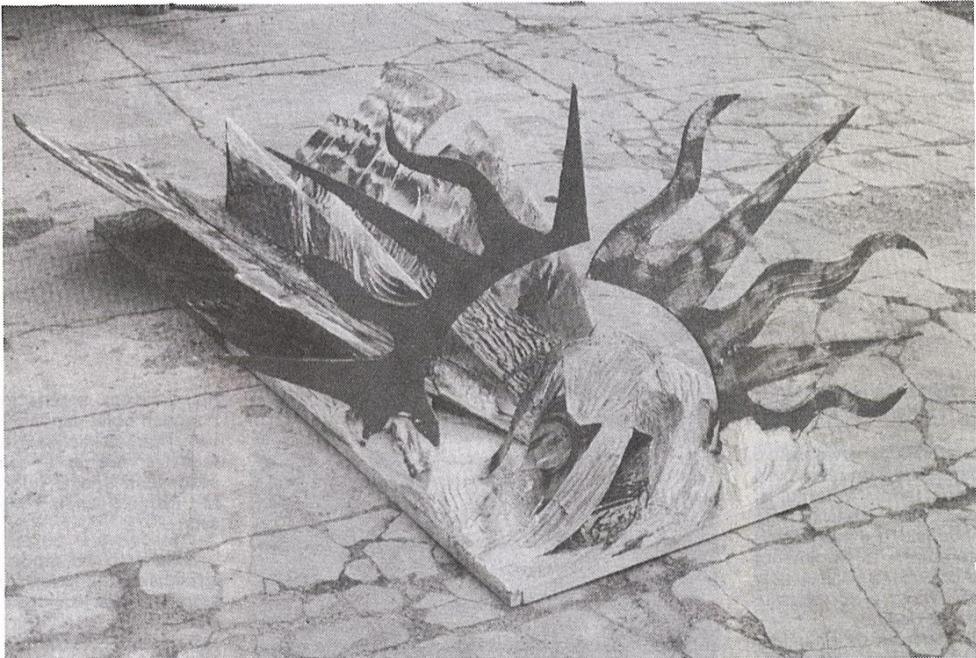

osrednjost i nešto više

sa svetom lukićem razgovarala dorota jovanka čirlić*

● Poljski čitalac vas zna kao autora romana »Vodeni cvetovi« *Medutim*, Vi ste, u svojoj zemlji i šire, poznatiji kao estetičar, sociolog kulture, izdavač...

— To je tačno, ali nije bitno kao moj lični slučaj. Uopšte, u Poljskoj je mnogo više prevodena jugoslovenska književnost nego jugoslovenska književna i filozofska misao. Razlozi donekle mogu biti i komercijalne prirode; takođe, realne su teškoće u pronaalaženju stručnjaka koji treba da znaju da jedan mali jezik, da bi kompetentno preporučili knjige iz teorije i istorije književnosti i društva. Ali, ista stvar nam se dešava sa svim socijalističkim zemljama. Znači, problemi su delom i ideološko-politički. Naše ideje o umetnosti i društvu nisale su u polemici sa dogmatizmom, sovjetskim i »domaćim«, pa stalno izazivaju rezerve. Na istoku jugoslovenski autori se gore provode nego zapadni čiji se dela objavljaju bar u cilju informisanja. Da li se marksisti iz socijalističkih zemalja medusobno ne cene? Bilo kako bilo, nas uglavnom prevode na Zapadu...

— Za sebe lično rekao bih još samo to da ne osećam unutrašnju podvojenost praktičara i teoretičara, tj. prozaiste i filozofa. Ja se osećam eseistom u klasičnom smislu reči; svoja zdravorazumska začaranja i mišljenja o savremenom životu i svetu nekad pretočim u prozu, nekad u raspravu ili studiju. Pokušavam da pronadem još jedinstveniji, integralan oblik iskaza. Možda sam tek poslednjih godina na pravom tragu.

● Vaša proza je specifična. Mogućno je ju nazvati intelektualnom, filozofskom. Junak je savremениk, njegov život i njegovi problemi u socijalizmu. Stil kao da je manje važan...

— Mislim da ste tipološki tačno okarakterisali moju prozu, koju neki nazivaju i eseističkom, neki hibridnom, a koju zasad čine tri, uslovno rečeno, romana i jedna knjiga pripovedaka, međusobno dosta povezani temama, ličnostima i spisateljskim postupkom. Ja dajem, ujedno, sliku i komentar sudbine intelektualaca u socijalizmu, shvatajući intelektualca kao čoveka koji se bavi i onim što ga se ne-

posredno ne tiče, koji je napustio svoju klasu, a novu ga ne prima (niti se on sa njom intimno mari).

A stil? Kao sredstvo, veoma mi je važan. Samo – moj stil nije klasičan, na klasičan način monolitan. Radi što kompaktnijeg potpunijeg krajnjeg izraza, koristim razne tehnike: filmski pisani dijalog, ultrašnji monolog, više naratora čije se verzije ukrštaju. Čini mi se da je to ipak podvrgnuto jedinstvenoj viziji. Ali, još radije bih se pozvao na jednu svoju raspravu o istoriji i poetici filozofsko-intelektualne književnosti – od Platona do naših dana. Ili, da kažem ovako: u prozi sam se prepoznao i našao podršku u delima Sartra, Kamija, Pasternaka i Božisa Piljinjaka.

● Mecenat u kulturi je isto tako starog datumata kao i profesija umetnika. Kakva je sudsiba pisca u sistemu koji se nije oslobođio kompleksa prema umetniku? A literatura kao poprište političke borbe?

— Pre tri decenije počelo je u Jugoslaviji da se govorili o angažovanosti pisca i intelektualca – i taj termin ustalo se zamjenivši prethodne, vezane za međunarodni pokret socijalne literature i za socijalistički realizam. Nedavno sam objavio knjigu »Tekstova o angažovanju«, pod naslovom *U matici književnog života* (1953–1983), sa željom da pružim autentično svedočanstvo o jednom književnom angažovanju (ne samo mom već i moje generacije, koja je u književnosti ušla posle 1950. godine, dakle posle Rezolucije Informbiroa), u isti mah svedočanstvo o jednom (ne samom mom) shvatanju angažovanje književnosti.

Umesto sistematske rasprave, ovi tekstovi – koji nisu lične polemike, ni prikazi, već načelni komentari i osvrte – neposredno iz vremena kada su nastajali, postavljaju pitanja svoga vremena, prvenstveno za područje književnog života, književne politike, književnih merila i društveno-kulturnih okvira savremenog književnog stvaralaštva u Jugoslaviji i svetu. A iznad svega postavljaju pitanje: da li smo mi bili i da li jesmo angažovani pisci i intelektualci u odgovorno i burno vreme u kojem smo živeli i živimo?

Čini mi se da je odgovor na to osnovno pitanje sumoran. U proteklih trideset godina, nekoliko puta se vraćaju iste lažne i prevezidene dileme, kao da ih nismo razrešili. I opet ispočetka... Jer, naše društvo te dileme nije prevazišlo nego ih, samo privremeno napušta i opet im se vraća...

● Odakle ste preuzeuli termin »socijalistički estetizam«? U opoziciji estetizam – realizam, estetizam je izrazito negativan član?

— Naziv sam smislio ne da bih se njime dičio, već da bih na pogodan način označio jednu zakonitu pojavu, trend i strukturu u književnosti socijalizma koja nastaje kada ta književnost pod određenim uslovima, krajnje polemički – ali ne putem revolucionarnog skoka, već postepeno – počne da se oslobođa socijalističkog realizma i dogmatizma u književnom i društvenom životu. Tada se uobičjuje književnost koja hoće da bude i oficijelno i suštinski socijalistička, a istovremeno hoće da bude u većoj meri umetnost, da bude više estetička. Neutralna je prema epohi, tačnije, nije najneposrednije angažovana; zauzvrat, stalo joj je da razvijanja forme. Tako jačaju struje i tokovi poetske fantastike, crnog humor, apstrakcije itd. – dakle, ono što je u prethodnom periodu bilo zapostavljeno, gurnuto u stranu ili se nije ni javljalo.

Inače, naziv i tumačenje socijalističkog estetizma »jansirao« sam – ako to nije suviše prigodna informacija – u Varsavi, tokom jedne diskusije sa poljskim kolegama, koja je objavljena u listu *Kultura* 1. decembra 1963. godine. Trebalо je odonda bar deset godina da se internacionalno prizna celо a eksplikacija (posle objavljanja knjige u SAD).

● Estetika shvaćena kao filozofija umetnosti osnova je za ustanovljenje opštih kriterijuma za ocenu umetničkog dela. Kakvi su ti kriterijumi?

— Prvi period mog ogledanja u estetici protekao je u znaku ambicioznog pokušaja da se utvrde racionalni opštii kriterijumi za ocenu vrednosti umetničkih dela. Estetika, shvaćena kao filozofija umetnosti, našla je, za mene, najčvršći teren u estetičkoj kriteriologiji, gde istražuje instru-

Milenko Prvacki, Vulkan, 84.

mente za merenje, koji su najbliži samoj umetničkoj praksi stvaranja i kritike. Ti kriterijumi su: stvarnost i celovitost...

Nastojeći na samom umetničkom *stvaralaštvu* kao izvoru filozofije umetnosti, dalje sam razradivao dve međusobno suprostavljene teorije kriterijuma, koje sam maločas pominjao. Dakle, ispitivao sam socijalistički estetizam na materijalu, pre svega, savremene jugoslovenske literature, u istoimenoj knjizi objavljenoj 1968. (u SAD 1972), a socijalistički realizam u knjizi *Ruska književnost u socijalizmu*, (1971. (u Italiji, paralelno, iste te godine).

(Dodatac nešto u zagradi. Zahvalan na pitanjima koja me gone na rekапitulaciju sopstvenih estetičkih i kulturnoških ideja, ipak moram da se ograničim na grubu skicu. Ili da preporučujem svoje rapsrave i studije – što baš nije naprijatnije.)

● *Umetnost je, za Vas, most između nauke i tehnike s jedne i ideologije i politike s druge strane. Ona, takođe, predstavlja ukrštaj sa dvama mitovima savremenosti: mitom maštine i mitom birokratije.*

– Isputujući klimu u kojoj se kriterijumi za umetnost ubličavaju, odnosno u kojoj oni i neuobičeni deluju, razmatrao sam dvostruku relaciju umetnosti: jednu sa naukom i tehnikom, drugu sa ideologijom i politikom. I dalje nisam insistirao toliko na estetici (kao filozofskoj ili naučnoj disciplini), koliko na samoj umetnosti, na procesu umetničkog stvaranja i kritike. Tako shvaćenu umetnost sučeljavao sam sa dvema značajnim ljudskim aktivnostima, na čijim krajnostima su izgrađena dva moderna mita, veoma provokativna: mit *maštine* i mit *birokratije*. Značajna umetnička dela današnjice negiraju te mitove ubedljivo. Ali, u principu, umetnost se nude da bliže poveže nauku i tehniku sa ideologijom i politikom, ne samo radi sebe, ali ipak i radi sebe, radi izgleda za novu sintetičnu metnost budućnosti.

● *Stalno se bavite funkcionalizanjem kulture u životu naroda. Kakva je po Vama, uloga evropske kulture? Da li se ona može svesti na kulturni imperializam Europe?*

– Jedinstvena istorijska uloga evropske kulture (u čije se definisanju ovdje ne upuštam, podrazumevajući da je pojam jasan) sigurno se ne može svesti na kulturni imperializam. Ni ja je nisam svodio kada sam u raspravi *Kultura među narodima*, objavljenoj 1981. uzeo da ispitam *monocentričnost i univerzalnost*, kao dva obeležja evropske kulture koja su dosad najviše isticana i koja nemaju samo pozitivni smisao. Tako sam došao do evropskog kulturnog imperializma. No, i u njemu sam razlikovalo nekoliko faza, od kojih je jedino prva, najranije, bila faza asimilacije drugih kultura i njihovih tekonika, dok najnovija, posleratna faza dolazi na prag istinske svetske kulturne revolucije, doprinoseći –

pojačanom komunikacijom i saradnjom – uspostavljanju načela modernijeg, demokratskog globalnog pojmanja kulture: prvo od njih ističe *policentrizam* kulture; s njim je tesno povezano drugo načelo – o *pluralizmu* kao osnovi kulturnog života i kulturne politike današnjice.

● *Zar se ekspanzija ne obavlja više preko civilizacije?*

– Ako se kulturni imperializam relativizuje istorijski i teorijski (kao što sam, nadam se, i ja učinio), onda nema potrebe za zaštitnom formulom koju sugerise vaše pitanje: kao da kultura ne može a civilizacija može da bude imperialistička. Jer, kultura reprezentuje civilizaciju, koja zauzvrat razgrana kulturu. Donekle odvojene jedna od druge, one se u istorijskoj sudbinu međusobno ukrštaju.

● *Da li postoji šansa za prevazilaženje nacionalizma malih kultura, osuđenih na osrednjost?*

– Male, periferijske kulture evropske i vanevropske, kulture „zemalja u razvoju“, osuđene su na osrednjost, mada nisu supstancialno osrednje. Oko tog pitanja imao sam velike nesporazume sa nekim jugoslovenskim piscima i kritičarima koje pogoda bilo kakvo pominjanje naše osrednjosti. Ali, to je istorijska činjenica – i ne može se ništa preko noći izmeniti. U današnje vreme, čak, na te „osuđene“ kulture navalio je trend internacionalizacije, prvenstveno ekonomski, pa redom dalje put kulture i to baš u periodu razvijanja nacionalne kulturne samosvesti u tim sredinama!

Razumljiva je težnja za odbranom nacionalne ličnosti od internacionalne bezličnosti, za očuvanje svoje žive posebnosti i individualnosti od navede sive uopštenosti i nивелacije ekonomske, urbanističke, tehničke i tehnološke, svakako i ideo-loške, pa onda civilizacijske u najširem smislu reči. Odbranom se kulturni nacionalizam za odvajanje pothranjuje, za odvajanje, zatvaranje i šovinskički nastup.

Danas je jasno kakav istorijski skok mogu da izvedu bivše male i periferijske kulture. Ali, nisu ni to bezazlene male ribe kojima preti velika riba svetskog imperializma, niti je kulturni nacionalizam danas sasvim pasivan i bespomoćan. Boluju se i na toj strani razne bolesti. A svetski saobraćaj kulture, mada intenzivniji nego ranije, ograničen je svakojakim faktorima, kulturnim i – još više – vankulturnim.

● *Kakva je u svemu tome uloga mode? Preživeli smo „bum“ latinoameričke književnosti. Bila je, takođe, ranije moda jugoslovenske književnosti u Poljskoj.*

– U komplikovanom međunarodnom kulturnom životu danas, moda – takva kakva jeste, uza sva preterivanja brza zaletanja i još brža zasićiva-

nja, zaključena snobizmom itd. – ipak predstavlja pogodan oblik uspostavljanja konkretnije međukulturne komunikacije. U očekivanju idealnih rešenja, moda je rešenje – realno. Bez mode u Poljskoj šezdesetih godina, jugoslovenska književnost bila bi i manje poznata i manje samosvesna no što je sad.

Naravno, od mode treba odvojiti prevodioce i stručnjake koji jednu književnost prenose u drugu sredinu, i čija je uloga, razume se, znatno pozitivnija.

● *Da li je naša prevodilačka pozicija adekvatna? Da li je, takođe, Vaša literatura drukčija? (Uloga dva kriterijuma: sem vrednosti, izrazit egzotični kolorit i politička relevantnost utiču na izbor.)*

– Mogli smo da prodemo bez ovog pitanja. Ali, kada je već postavljeno – i to postavljeno kritički, u ime novih prevodilačkih i specijalističkih snaga – da odgovorim ukratko. Ta dva momenta, orijentalnu egzotiku i pikantnu politiku, odavno navodim pri razmišljanju o međunarodnoj književnoj i kulturnoj saradnji. Oni igraju veću ulogu nego što bi trebalo, s obzirom na stvarno stanje u jednoj literaturi, na primer jugoslovenskoj. Uloga može da bude i negativna, s obzirom na povratno dejstvo uspeha nekih knjiga i nekih autora u inostranstvu. Mada neću da preteram pa da tvrdim da se stvara »eksportna« literatura uporedno sa literaturom »za nacionalnu upotrebu«, bez sumnje ima i toga.

Sa dovoljno tolerancije u sebi, treba se zadovoljiti zaključkom da svaka inostrana slika jedne književnosti donosi samo neke njene aspekte. No, i to je dovoljno. Jer, ni privreda se ne spasa forsiranim eksportom, nekromi književno stvaralaštvo.

● *Da li postoji šansa za univerzalnu, svetsku kulturu?*

– Na ruševinama klasičnog evropskog univerzalizma uspostavlja se nov – slojevitiji, demokratski, humaniji. To su temelji na kojima tek treba mutotrpno da se gradi ceo sistem transmisija, koji je utoliko komplikovaniji što neprekidno mora da se vodi računa o njegovog povezanosti sa ideološkim, političkim i drugim praktičnim razlozima.

No, svakako je od neposredne saradnje i njenih rezultata bitnija sama naša stvaralačka samosvest – da svako na svojoj strani – radimo pod vidom svetske kulture.

POLITYKA br. 27 (1418), Warszawa, 7. VII 1984.

*Sveti Lukić je nedavno boravio u Poljskoj povodom izlaska iz štampe prevoda njegovog romana »Vodeni cvetovi« razgovor sa prevodiocem knjige objavljen je u uglednom varšavskom listu »Polityka«